

میرزا کوچک خان؛

روایت زندگی و زمانهٔ یک آزادی‌خواه

هومن یوسفدهی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

www.ketab.ir

سرشناسنامه: یوسفدهی، هومن ۱۳۴۹ -
عنوان و پیدآور: زندگی و زمانه میرزا کوچک خان جنگلی/هومن یوسفدهی.
مشخصات نشر: رشت، فرهنگ ایلیا، ۱۴۰۲. مشخصات ظاهری: ۵۰۴ ص.

شابک: ۳ - ۸۱۷ - ۱۹۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸

موضوع: میرزا کوچک خان، یونس بن میرزا بزرگ، ۱۳۳۰-۱۳۴۰ ق.

موضوع: نهضت جنگل، گیلان، ایران، ۱۳۳۳-۱۳۳۴ ق.

Jangal movement, Gilan, Iran, 1914-1921

موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق. -- جنبش‌ها و قیام‌ها

Iran -- History -- Qajars, 1779 - 1925 -- Protest movements

ردمبندی کنگره: DSR ۱۴۷۱ ردمبندی دیویی: ۰۷۵۲۰۴۵ / ۹۵۵ شماره کتابخانه ملی: ۹۴۱۶۶۱۴

www.ketab.ir

میرزا کوچک خان؟

روایت زندگی و زمانه یک آزادی خواه

دکتر هومن یوسفدهی

نمونه خوان: مریم مظفری

طراح جلد: سعید قاسمیان

نمایه ساز: آلا ملک

چاپ نخست: تابستان ۱۴۰۳

شمارگان: دویست نسخه

شماره نشر: ۹۴۵

نسخه برداری و آماده سازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ ایلیا، رشت، میدان فرهنگ، خیابان آزادگان، کنار دبیرستان دکتر بهشتی،
خیابان صفایی، خیابان حاتم، شماره ۴۹ تلفن: ۲۳۳۴۴۷۲۳ ۲۳۳۴۴۷۲۲ -۰۱۳

www.farhangeilia.ir
nashre.farhange.ilia
nashreilia@yahoo.com
NFilia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست

۱۵	..... مقدمه
۱۹	..... از تولد تا جوانی
۱۹	..... نام و نسب
۲۰	..... تولد
۲۱	..... خانواده
۲۳	..... تحصیلات
۲۷	..... از برخاستن نغمه مشروطه خواهی تا استبداد صغیر
۲۸	..... آغاز مشروطه خواهی
۳۰	..... بازگشت به رشت
۳۲	..... حرکت به سمت تهران برای دفاع از مشروطه
۳۲	..... در تفلیس
۳۶	..... بازگشت به گیلان
۳۶	..... تحصن در شهرداری عثمانی در رشت
۳۷	..... همکاری با کمیته ستار
۳۸	..... در سپاه مشروطه گیلان
۴۰	..... از رشت تا قزوین
۴۱	..... قهر و بازگشت به رشت
۴۲	..... به سوی تهران
۴۵	..... دوره دوم مشروطه
۴۵	..... تلاش برای بقای مشروطیت
۴۵	..... دوران اقامت در تهران
۴۷	..... در زندان نظمیّه
۴۸	..... جنگ با محمدعلی شاه مخلوع
۵۲	..... در بادکوبه
۵۳	..... بازگشت به ایران و اقامت دوباره در تهران
۵۵	..... ماجرای اولتیماتوم روس
۵۷	..... قلع و قمع آزادی خواهان در گیلان
۵۸	..... خروج شاه مخلوع از کشور

۵۸	.....	تبعید به قم
۵۹	.....	در زندان باغشاه
۶۰	.....	کمک به یک همشهری
۶۰	.....	اقدام برای استخدام در نظمیّه
۶۱	.....	دادن و کالت به برادر
۶۲	.....	مأموریت کردستان
۶۳	.....	عضویت در جمعیت اتحاد اسلام
۶۵	.....	برپایی نهضت جنگل
۶۵	.....	شرایط کشور
۶۶	.....	اندیشه مبارزه مسلحانه در گیلان
۶۸	.....	حرکت به سوی مازندران
۷۱	.....	در لاهیجان
۷۲	.....	در رشت
۷۳	.....	تشکیل کمیته اتحاد اسلام
۷۵	.....	وضعیت کشور
۷۶	.....	جمع آوری پول در آغاز نهضت
۷۷	.....	به دنبال جایی برای شروع فعالیت مسلحانه
۷۹	.....	تهیه سلاح و مهمات
۸۰	.....	عملیات ایذائی علیه روس‌ها
۸۰	.....	تلاش برای یافتن جنگلی‌ها
۸۲	.....	استقرار جنگلی‌ها در کسما
۸۲	.....	جنگ ماکلوان
۸۷	.....	دستگیری غلام حسین منگلی
۸۷	.....	جنگ با خوانین محلی در داوسار و کلم
۸۹	.....	پیشروی قشون روس به سمت مرکز و غرب ایران
۹۰	.....	نماینده جنگل در تهران
۹۱	.....	جنگ ماسوله
۹۲	.....	تجدید قوای جنگل
۹۴	.....	مذاکره با حکمران گیلان
۹۵	.....	حمله به راهدارخانه خمام
۹۶	.....	جنگ و گریز با قزاق‌ها و تالش‌ها

- ۹۶..... لشکرکشی سردار اقتدار تنکابنی به گیلان
- ۹۷..... جنگ با قوای دولتی
- ۹۸..... پیشروی قوای عثمانی در ایران
- ۹۸..... جنگ کسما و کشته شدن مفاخرالملک
- ۱۰۱..... تشکیل شورای رهبری
- ۱۰۲..... خاستگاه مجاهدان جنگل
- ۱۰۳..... جنگ دیلماده و تصرف شاندرمن
- ۱۰۵..... استیلاي کمیته اتحاد اسلام بر گیلان
- ۱۰۵..... شرایط کشور
- ۱۰۵..... استقرار در گوراب زرمخ
- ۱۰۶..... پیوستن تعدادی از نیروهای نظمیه به جنگل
- ۱۰۸..... جمعیت اتحاد اسلام
- ۱۰۹..... تشکیلات جدید جنگل
- ۱۱۲..... مشکلات مالی جنگل
- ۱۱۳..... گروگان گرفتن امین الدوله
- ۱۱۴..... تغییر حکمران گیلان
- ۱۱۵..... صلح با ضرغام السلطنه تالش
- ۱۱۶..... حمله به سالدات روس در چوکام
- ۱۱۷..... ملاقات با نمایندگان دولت آزاد روس
- ۱۱۸..... تشدید اختلافات با کفیل حکومت گیلان
- ۱۱۹..... دعوت از سران ملیون برای رهبری نهضت
- ۱۲۰..... سفر جنگی میرزا کوچک خان به خلخال
- ۱۲۱..... تعیین حکمران گیلان توسط هیئت اتحاد اسلام
- ۱۲۲..... حضور افسران آلمانی در جنگل
- ۱۲۴..... نماینده اعزامی بلشویک ها
- ۱۲۶..... تغییر نام و اعضای شورای رهبری
- ۱۲۷..... آسیب تکثر و تنوع
- ۱۲۹..... مرام نامه جمعیت اتحاد اسلام
- ۱۳۰..... درخواست میرزا کوچک خان
- ۱۳۱..... روی کار آمدن دولت مستوفی الممالک
- ۱۳۲..... آمدن سید محمد تدین

۱۳۵	..... دوران استیلاي انگلیسی ها بر گیلان
۱۳۵	..... اقدامات انگلیسی ها
۱۳۶	..... آشفته‌گی اوضاع در قفقاز
۱۳۸	..... کمک‌های اهدایی عثمانی‌ها
۱۳۹	..... ملاقات نمایندگان قشون روس و انگلیس با میرزا کوچک‌خان
۱۴۱	..... تغییر حکمران در گیلان
۱۴۱	..... جنگ منجیل
۱۴۳	..... روی کار آمدن و ثوق الدوله و جنگ رشت
۱۴۴	..... پیشنهاد صلح
۱۴۶	..... دیدار ژنرال دنسترویل با میرزا
۱۵۰	..... معاهده صلح جنگلی‌ها با قوای انگلیس
۱۵۰	..... آمدن حاج آقا شیرازی به نمایندگی از و ثوق الدوله
۱۵۲	..... پناهنده شدن اعضای کمیته مجازات به جنگل
۱۵۳	..... درگیری و مصالحه با سپهسالار اعظم
۱۵۴	..... اوضاع در قفقاز
۱۵۵	..... ناراضی‌تبی آلمانی‌ها و عثمانی‌ها
۱۵۶	..... پایان جنگ جهانی
۱۵۶	..... تبلیغات و نفوذ بلشویک‌ها در جنگل
۱۵۷	..... افزایش نفوذ انگلستان در ایران
۱۵۸	..... آمدن نماینده و ثوق الدوله به گیلان
۱۵۹	..... تبلیغات منفی علیه نهضت جنگل
۱۶۱	..... زمینه‌های اختلاف میرزا و حاج احمد کسمایی
۱۶۲	..... آماده‌شدن دولت برای نابودی جنگلی‌ها
۱۶۳	..... خدمات جنگلی‌ها
۱۶۵	..... دوران پراکندگی و سرگردانی
۱۶۵	..... مراسم سان و رژه عید در جنگل
۱۶۵	..... تعیین سردار معظم به حکمرانی گیلان
۱۶۷	..... همکاری قشون انگلیس با و ثوق الدوله
۱۶۹	..... نامه و ثوق الدوله به میرزا کوچک‌خان
۱۷۰	..... اعلامیه انگلیسی‌ها
۱۷۱	..... میانجیگری معاریف و علمای رشت

- ۱۷۲ ..... صدور تأمین‌نامه برای جنگلی‌ها
- ۱۷۳ ..... ترغیب دکتر حشمت به تسلیم
- ۱۷۵ ..... اعلام پایان مبارزه توسط کمیته اتحاد اسلام
- ۱۷۶ ..... حرکت به سمت شرق گیلان
- ۱۷۸ ..... تسلیم‌شدن حاج احمد کسمایی
- ۱۸۰ ..... فرار میرزارضاخان افشار
- ۱۸۰ ..... ترک لاهیجان
- ۱۸۱ ..... در خرم‌آباد و تنکابن
- ۱۸۴ ..... تسلیم‌شدن دکتر ابراهیم حشمت
- ۱۸۶ ..... در مسیر بازگشت
- ۱۹۳ ..... دوره بازسازی تشکیلات جنگل
- ۱۹۳ ..... تجدید قوای جنگل
- ۱۹۴ ..... آغاز درگیری‌ها
- ۱۹۵ ..... آمدن نمایندگان بلشویک‌ها و سفر میرزا به لنکران
- ۱۹۸ ..... استیصال قوای دولتی
- ۱۹۹ ..... تماس با بلشویک‌های قفقاز
- ۲۰۰ ..... امضای قرارداد ۱۹۱۹ ایران و انگلیس
- ۲۰۳ ..... مکاتبه رئیس آتریاد قزاق تهران
- ۲۰۶ ..... تغییر حکمران و مذاکرات نمایشی
- ۲۰۹ ..... ادامه مذاکرات صلح با دولت
- ۲۱۱ ..... بازی‌های احمد آذری
- ۲۱۵ ..... گم‌شدن مهر میرزا کوچک‌خان و تغییر مهر و امضای وی
- ۲۱۶ ..... فتوای سیدحسن مدرس
- ۲۱۷ ..... پایان مصالحه
- ۲۱۸ ..... آمدن حکمران جدید گیلان
- ۲۲۱ ..... جمهوری شوروی ایران
- ۲۲۱ ..... پیش‌بینی حمله بلشویک‌ها به ایران
- ۲۲۲ ..... استیلای بلشویک‌ها بر قفقاز
- ۲۲۴ ..... نامه‌ای از لنکران
- ۲۲۶ ..... اعزام نمایندگان جنگل به لنکران
- ۲۲۷ ..... ورود بلشویک‌ها به انزلی

- ۲۳۱ ..... ملاقات نمایندگان دولت با بلشویک‌ها
- ۲۳۱ ..... ملاقات میرزا کوچک‌خان با بلشویک‌ها
- ۲۳۵ ..... دعوت حکمران و اهالی گیلان از میرزا کوچک‌خان
- ۲۳۶ ..... مذاکرات شبانه جنگلی‌ها
- ۲۳۷ ..... استقرار میرزا کوچک‌خان و بلشویک‌ها به رشت
- ۲۴۰ ..... تشکیل کمیته انقلاب سرخ ایران
- ۲۴۱ ..... بیانیه کمیته انقلاب
- ۲۴۲ ..... تشکیل حکومت موقت جمهوری شورایی ایران
- ۲۴۷ ..... دستگیری رؤسای ادارات و اعلام حکومت نظامی
- ۲۴۷ ..... تصرف قزاق‌خانه رشت
- ۲۴۹ ..... گرایش‌های سیاسی در پایتخت
- ۲۵۰ ..... دولت بلشویکی روسیه و دولت ایران
- ۲۵۰ ..... نقض عهد بلشویک‌ها
- ۲۵۳ ..... نماینده میرزا کوچک‌خان در تهران
- ۲۵۴ ..... تشدید اختلاف بلشویک‌ها
- ۲۵۶ ..... افزایش نیروهای بیگانه
- ۲۵۶ ..... نارضایتی میرزا کوچک‌خان و مردم
- ۲۵۸ ..... انشقاق جنگلی‌ها و بلشویک‌ها
- ۲۵۹ ..... مرام‌نامه جدید جنگل
- ۲۶۲ ..... روی کار آمدن کابینه مشیرالدوله
- ۲۶۳ ..... لشکرکشی به مازندران
- ۲۶۴ ..... معرفی رؤسای ادارات جمهوری شوروی ایران
- ۲۶۶ ..... آمدن نخستین نماینده مشیرالدوله به گیلان
- ۲۶۹ ..... دوران جدایی از بلشویک‌ها
- ۲۶۹ ..... عزیمت به فومن
- ۲۷۳ ..... ماجرای تریاک
- ۲۷۳ ..... پاکسازی مازندران توسط قوای دولت
- ۲۷۳ ..... تلگراف میرزا به لنین
- ۲۷۶ ..... نامه میرزا کوچک‌خان به سعدالله‌خان درویش
- ۲۷۷ ..... آمدن گروه ضربت از روسیه
- ۲۷۹ ..... بازگشت سعدالله‌خان و جنگلی‌ها از مازندران

- ۲۸۱ ..... درگیری در فومن و انزلی
- ۲۸۲ ..... کودتای بلشویک‌ها
- ۲۸۴ ..... دولت احسان‌الله‌خان دوستدار
- ۲۸۸ ..... اعلامیه بلشویک‌ها پس از کودتا
- ۲۹۰ ..... اعلامیه میرزا پس از کودتا
- ۲۹۲ ..... نمایندگان میرزا کوچک‌خان در روسیه
- ۲۹۵ ..... مکاتبات میرزا کوچک‌خان و بودو مدیوانی
- ۳۰۲ ..... آمدن قشون دولت مرکزی به گیلان
- ۳۰۴ ..... عقب‌نشینی قزاق‌ها و فرار مردم از رشت
- ۳۰۶ ..... دستگیری طرفداران میرزا کوچک‌خان
- ۳۰۷ ..... دستگیری نماینده میرزا در قزوین
- ۳۰۷ ..... کنگره ملل شرق
- ۳۰۹ ..... آمدن ایلپاوا به گیلان
- ۳۱۰ ..... دولت دوم احسان‌الله‌خان
- ۳۱۶ ..... آمدن نمایندگان مشیرالدوله به تهران
- ۳۱۸ ..... عقب‌نشینی دوباره قزاق‌ها
- ۳۱۹ ..... حمله بلشویک‌ها به قلمرو جنگل
- ۳۱۹ ..... نقش انگلیس در سقوط دولت مشیرالدوله
- ۳۲۱ ..... نمایندگان میرزا کوچک‌خان در تهران
- ۳۲۲ ..... دولت سپهدار اعظم رشتی
- ۳۲۳ ..... فتح‌الله‌خان سپهدار اعظم
- ۳۲۴ ..... پشت پرده برکناری استاروسلسکی
- ۳۲۵ ..... تشکیل کمیته اعانه
- ۳۲۵ ..... نامه سران بلشویک ایرانی به میرزا
- ۳۲۷ ..... پاسخ میرزا کوچک‌خان
- ۳۳۱ ..... تمایل رضاخان میرپنج به همکاری با میرزا
- ۳۳۱ ..... اولتیماتوم دولت انگلیس
- ۳۳۴ ..... مذاکره وزیر مختار ایران با شوروی‌ها
- ۳۳۷ ..... کناره‌گیری و ریاست دوباره سپهدار اعظم
- ۳۳۸ ..... راه‌اندازی تشکیلات جدید جنگل در گما
- ۳۴۰ ..... کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹

- ۳۴۲ ..... حکومت نودروزه سیدضیا
 ۳۴۳ ..... سیاست سیدضیا در قبال نهضت جنگل
 ۳۴۶ ..... نمایندگان سیدضیا در گیلان
 ۳۴۷ ..... آمدن روتشتین، وزیر مختار دولت ساویتی روسیه
 ۳۴۸ ..... آمدن نمایندگان کمونیست بین الملل و دولت شوروی آذربایجان
 ۳۴۹ ..... دوران آشتی شکننده با بلشویک‌ها
 ۳۴۹ ..... آشتی سران
 ۳۵۰ ..... برکناری سیدضیا و روی کار آمدن قوام السلطنه
 ۳۵۱ ..... آمدن حیدرخان عمواغلی
 ۳۵۳ ..... کابینه جدید میرزا کوچک خان
 ۳۵۵ ..... مناطق نفوذ سران انقلاب
 ۳۵۶ ..... خودسری احسان الله خان در حمله به مازندران
 ۳۵۷ ..... تخلیه گیلان از قوای اتحاد جماهیر شوروی
 ۳۵۸ ..... اخراج احسان الله خان و تبعید سردار محیی
 ۳۵۹ ..... ادامه درگیری با قوای دولت در شرق گیلان
 ۳۵۹ ..... تغییر در کابینه میرزا کوچک خان
 ۳۶۱ ..... ادامه پیشروی قوای دولت در شرق
 ۳۶۱ ..... پیام تبریک میرزا برای عروسی
 ۳۶۲ ..... باز هم پیشروی قوای دولتی
 ۳۶۲ ..... جدایی کامل میرزا از بلشویک‌ها
 ۳۶۳ ..... نمایندگان قوام السلطنه و روتشتین در گیلان
 ۳۶۶ ..... پاسخ میرزا به نامه روتشتین
 ۳۶۸ ..... درگیری در ماسوله
 ۳۶۸ ..... آمدن واسطه آشتی میرزا کوچک و حیدرخان
 ۳۶۹ ..... پایان نهضت جنگل
 ۳۶۹ ..... واقعه مآسرا
 ۳۷۲ ..... جنگ و درگیری در رشت و ماسوله
 ۳۷۲ ..... شرایط جدید جنگل برای مصالحه
 ۳۷۶ ..... نامه دوم روتشتین به میرزا کوچک خان
 ۳۷۹ ..... پاسخ میرزا کوچک خان به نامه دوم روتشتین
 ۳۸۱ ..... تسلیم شدن خالوقربان هرسینی

۳۸۲	.....	تلاش برای دیدار سردار سپه و میرزا
۳۸۶	.....	نامهٔ اعتراضی میرزا کوچک خان
۳۸۷	.....	تسلیم سیدجلال چمنی
۳۸۷	.....	آخرین نامهٔ میرزا
۳۸۸	.....	جدایی از مجاهدین جنگل
۳۹۰	.....	دستگیری یوسف خان شفتی
۳۹۲	.....	پناهنده شدن بلشویک‌های ایرانی به دولت آذربایجان
۳۹۲	.....	مهمانی سفارت روس
۳۹۳	.....	آخرین روزها
۳۹۵	.....	خاموشی سردار جنگل
۴۰۲	.....	دفن پیکر
۴۰۲	.....	انتقال سر بریده
۴۰۴	.....	بازگرداندن سر پیکر میرزا کوچک خان به رشت
۴۱۱	.....	دربارهٔ میرزا کوچک خان
۴۱۱	.....	خصوصیات ظاهری
۴۱۱	.....	خصوصیات شخصی
۴۱۴	.....	خصوصیات اخلاقی
۴۱۷	.....	از زبان دیگران
۴۲۲	.....	همسر میرزا کوچک خان
۴۲۵	.....	خویشاوندان میرزا کوچک خان
۴۲۵	.....	جنگلی، میرزا اسماعیل خان
۴۲۹	.....	جنگلی، میرزا شعبان خان
۴۲۹	.....	جنگلی، میرزا عنایت‌الله
۴۳۰	.....	جنگلی، میرزا محمدعلی
۴۳۱	.....	گنجه‌ای، محمدرسول
۴۳۱	.....	ناصرالملکی، میرزا اجوادخان
۴۳۳	.....	پیوست‌ها و تصاویر
۴۳۵	.....	پیوست ۱ مرام‌نامه و نظام‌نامهٔ جمعیت اتحاد اسلام (۱۲۹۷ ش. / ۱۳۳۶ ق.)
۴۳۹	.....	پیوست ۲ بیانیهٔ تشکیل حکومت جمهوری ایران
۴۷۳	.....	منابع و مأخذ
۴۸۱	.....	نمایه

چون شهادت، دولتی در عالم ایجاد نیست
عاشقان بال هما دانند بر سر تیغ را
صائب تبریزی

نهیضت جنگل جنبه‌های تماشایی و تماشایی از وطن‌خواهی، حماسه‌سازی و قهرمان‌پروری گیلانیان و در ضمن آن روزگاران است. حماسه‌ای است که ریشه در تاریخ و فرهنگ گیلان زمین دارد و مایه‌های هر ایرانی است. حماسه‌ای که در دوران توفانی جنگ جهانی اول و توسعه‌طلبی‌های بریتانیا و قدرت‌های آن روز جهان روس و انگلیس و آلمان و عثمانی شکل گرفت و ادامه یافت. نهضتی که از دل انقلاب مشروطه ایران بیرون آمد و خواستار استقلال و رهایی ایران بود. نهضتی که اقوام مختلف ایرانی، طبقات مختلف اجتماعی و نظامیان و مبارزان خارجی را در خود جای داد و محل تلاقی و تعاطی عقاید و افکار گوناگون بود.

مخالفان و دشمنان این نهضت سال‌های متمادی کوشیدند چهره این نهضت آزادی‌خواهانه و استقلال‌طلبانه را مخدوش کنند و پرده‌ای از سیاهی و تاریکی بر روی همه مجاهدت‌ها و اقدامات ارزشمند پیروان آن بکشند. اغلب هم تیر انتقاد و خصومت، متوجه شخص میرزا کوچک خان بود؛ در حالی که هیچ‌یک از اقدامات وی از آغاز تا پایان نهضت بر اساس تصمیمات شخصی نبوده است، بلکه در همه مراحل شخصیت‌هایی با او همفکر و همکار و همراه بوده‌اند و عوامل و شرایط داخلی و خارجی در این اقدامات دخیل بودند.

علی‌رغم همه تبلیغات منفی صورت گرفته علیه نهضت جنگل، تیت خالص و تلاش صادقانه مجاهدان این نهضت و محبت و قدرشناسی گیلانیان، نگذاشت حقیقت در پرده نیستی و خاموشی پنهان بماند. به‌راستی چه چیزی جز عشق وطن می‌توانست مردان جنگل را وادارد تا هفت سال از جان و مال بگذرند، آسایش و امنیت خانه و کاشانه و بودن در کنار خانواده را رها کنند، و در گرم‌وسرما و برف و باران آواره کوه و جنگل شوند؟

با آن‌که صد سال از پایان تلخ این نهضت و خاموشی سردار آزاده و نامدار آن می‌گذرد و صدها کتاب و مقاله و سند درباره آن منتشر شده است، همچنان ناگفته‌های فراوانی از فراز و فرود این نهضت باقی مانده و هنوز بسیاری از زوایای پنهان و آشکار زندگی و افکار میرزا کوچک خان ناگفته مانده است و متأسفانه آگاهی عمومی درباره این مجاهد حقیقی و خستگی‌ناپذیر، به‌خصوص در میان جوانان، بسیار اندک است.

سخن گفتن از سردار جنگل به‌دشواری و هم آسان. دشوار است چون با گذشت صد سال از شهادت او هنوز مردم و شخصیتش در پرده‌ای از ابهام و گمان و غرض قرار دارد و آسان است چون زندگی و سبک زندگی آزاد چنان است که تصویری روشن از شخصیت و عقاید او را می‌نمایاند. فضاوت‌ها که بیشتر از سر ناآگاهی، غرض‌ورزی یا مصادره به مطلوب است، او را از مذهبی‌قشری تا بلشویک وابسته و از ماجراجوی فرصت‌طلب تا یاغی تجزیه‌طلب معرفی می‌کند. ولی میرزای به نام کوچک و به مرام بزرگ را باید با واکاوی زندگی پُرفراز و نشیب او و مکنونات قلبی اش شناخت. پژوهش درباره واقعیت و ماهیت این نهضت بزرگ، داوری منصفانه و آسیب‌شناسی صادقانه آن را می‌طلبد و می‌تواند راهنمای امروز و فردای ما برای پاسداری از وطن عزیز و شناخت مخاطرات و فرصت‌ها باشد.

نگارنده در کتاب رجال و مبارزان نهضت جنگل در حد توان و امکان، به معرفی یاران میرزا کوچک خان پرداخته است و در این اثر کوشیده است صرفاً به معرفی چهره واقعی خود میرزا کوچک خان پردازد؛ به‌نوعی که برای عموم مردم قابل

استفاده باشد. هنگام تدوین این اثر خواسته قلبی ام این بود که از اظهار نظر شخصی پرهیزم و در وادی ارادت و شیفتگی نلغزم و امیدوارم حاصل کار مقبول طبع خوانندگان گرامی قرار گیرد.

خاطر نشان می سازم این پژوهش با حمایت حوزه هنری گیلان به مناسبت صدمین سال شهادت میرزا کوچک خان به انجام رسید. همچنین از آقایان دکتر هوشنگ طالع، دکتر فریدون مجلسی، دکتر ناصر عظیمی، دکتر علی امیری، استاد مجید عبدامین، دکتر غلامرضا امیرخانی، کیوان پندی، محمدعلی امیرگل، مرتضی سخایی و سلیمان قاسمی نژاد که با در اختیار گذاشتن اطلاعات، اسناد و تصاویر خود به نگارنده یاری رسانده اند، سپاسگزاری می کنم. همچنین از سردبیران محترم نشر فرهنگ ایلیا، سرکار خانم شادی پیروزی و جناب آقای هادی میرزا علی موحد، و همکاران شریف شان در انتشارات فرهنگ ایلیا که امکان نشر این کتاب را فراهم کرده اند، قدردانی می کنم و تندرستی و توفیق همگان را از خداوند متعال خواستارم.

محمد یوسفدهی

۱۰ تیر ۱۴۰۰